

Мемлекет басшысы Касым-Жомарт Токаевтың «Әділетті Казакстанның экономикалық багдары» атты Казакстан халқына Жолдауы

Күрметті отандастар!

Кадірлі депутаттар және Үкімет мүшелері!

Казакстан Республикасы Конституциясынын 59-шы бабына сәйкес VIII шакырылымдагы Парламенттің екінші сессиясын ашық деп жариялаймын.

Күрметті депутаттар!

Баршанызды кезекті сессиянын ашылуымен күттүктаймын! Жауапты кызметтерінізге табыс тілеймін!

Коктемдегі сайлаудан кейін Парламенттегі саяси партиялардын катары кобейді. Депутаттар курамы айтарлықтай озгерді. Саяси партиялардын фракциялары, бір мандатты округтан сайланған депутаттар да жұмыска белсене кіресті. Олар коптеген зан жобасына бастамашылық етіп, озекті мәселелерді батыл котере бастады.

Депутаттарымыз жазда да коп жұмыс аткарды. Небәрі екі айда 1200-ден астам елді мекенді аралап, сайлаушылармен кездесті, тұргындардың тыныс-тіршілігімен танысты.

Мен баршанызга табысты кызметтерініз үшін шынайы ризашылығымды білдіремін. Жана сессияда жұмыс каркыны будан да жогары болады деп ойлаймын.

Күрметті отандастар!

Баршанызга мәлім, мен жыл сайын халықка Жолдауымды Парламент сессиясынын ашылуында жариялаймын. Бұгінде бул жаксы дәстурге айналды. Мұнын айрықша мәні бар.

Себебі дәл осы сәтте және дәл осы жерде билік тармактарынын барлық окілдері бас косады. Алдагы орта мерзімдік жұмыстың багыт-багдары айқындалады. Накты тапсырмалар беріледі, жана міндеттер жүктеледі. Парламент, Үкімет және баска да күзырлы органдар тын каркынмен іске кіріседі. Бір созбен айтсак, мемлекеттік аппараттың үйлесімді өрі тиімді жұмыс істеуі үшін бул іс-шара оте манызды.

Бұгінде менін бастамаларымнын басым копшілігі жузеге асты. Бірката жұмыс жалгасып жатыр. Осы орайда халыктың тұрмыс сапасына тікелей әсер еткен кейір шараларды атап откім келеді.

Мысалы, 2020 жылдан бері мугалімдердің жалакысы екі есе ости. Дәрігерлердің айлығы да айтарлыктай кобейді. Казір олардың табысы еліміздегі орташа жалакыдан әлдекайда жогары. Жүртка зейнетакы жинағының бір болігін пайдалану мүмкіндігі берілді. Милионга жуық адам осы жобанын игілігін корді – тұргын үй мәселесін шешіп, баспаналы болды. «Жайлы мектеп» жобасы аясында 400-ге жуық мектеп салынады. Казір ауылдық жерде 300-ден астам деңсаулық сактау нысаны салынып жатыр. «Ұлттық кор – балаларға» жобасы колға алынды. Сонын арқасында жана жылдан бастап балалардың есепшотына каражат түсे бастайды. Игерілмей жаткан немесе зансыз берілген 8 миллион гектар жер мемлекет меншігіне кайтарылды.

Мен накты іске асқан шаралардың бір болігін гана атап оттім. Шын мәнінде, коп жұмыс аткарылды, болашакта да оз жалгасын табады.

Оздерінізге мәлім, былтырдан бері елімізде аукымды саяси жангыру жұмыстары жүргізілді. Небәрі бір жарым жылдың ішінде коптеген озгеріс жасалды. Оган баршаныз күә болдыныздар, реформаны жузеге асыру үшін белсенді турде жұмыс істедініздер.

Колға алған шаралар нәтижесінде билік тармактары арасында тиімді тепе-тендік орнады. Басқару жийесі ықпалды Парламенті бар Президенттік республика үлгісіне кошті. Елімізде «күшті Президент – ықпалды Парламент – есеп беретін Үкімет» тұжырымдамасы барынша орнықты. «Халық үніне кулак асатын мемлекет» кагидатын накты іске асыруымыз кажет. Бул жерде Парламенттін ролі ерекше.

Адам күкігын коргау саласында манызды кадамдар жасалды. Өділдікті және зан

устемдігін орнату үшін аукымды жұмыс жүргізіліп жатыр. Шешім кабылдау үдерісіне азаматтардың катысу мүмкіндігі артты. Когамның саяси мәдениеті мұлде жана сипатка ие болды.

Алайда нагыз дамыган ел боламыз десек, саяси реформалармен шектеліп калмауымыз керек. Осы жұмысты түбөгейлі және жан-жакты әлеуметтік-экономикалық реформага үштастыру кажет.

Казір әлемде геосаяси ахуал ушығып тұр. Соган карамастан, ел экономикасынын негізгі бағыттары бойынша корсеткіштер ости.

Былтыр Казакстанның ішкі жалпы онімі 104 триллион тенге болды. Елімізге 28 миллиард доллар тікелей шетел инвестициясы тартылды. Бул – рекордтық корсеткіш. Сыртқы сауда-саттық бурын болмаган денгейге, яғни 136 миллиард долларга жетті. Онын 84 миллиарды – экспорт. Сыртқы корымыз 100 миллиард долларға жуыктады. Бул, ен алдымен, экономикалық турақтылығымыздың аса манызды кепілі екені созсіз.

Әрине, басқа елдер де карап отырган жок, олар да алға қарай үмтүлдып, дамуда. Бір созбен айтканда, жаңандық экономика және халыкаралық енбек нарығы түбөгейлі озгеруде. Технологиялық бәсеке кызып тұр. Барлық жерде ресурстар үшін талас жүріп жатыр. Климаттың озгеруі, азық-түлік қауіпсіздігі және демографиялық тұргыдан орныкты даму ен озекті мәселеге айналды. Бір созбен айтканда, адамзат тарихында бурын-сонды болмаган сын-кательлер мен түбөгейлі озгерістер дәуірі басталды.

Осындай аса манызды шакта зор экономикалық серпіліс жасауга еліміздің толық мүмкіндігі бар. Ол үшін біз біртінде жана экономикалық үлгіге отуіміз керек. Бул жұмысты батыл жүргізуіміз кажет. Басты максат – қағаз жүзіндегі биік жетістіктерге кол жеткізу емес, шын мәнінде халықтың тұрмыс сапасын жаксарту болуга тиіс.

Өділдік, инклюзивтік және үнемшілдік жана экономикалық багдарымыздың озегіне айналады.

Казакстанның экономикалық дамуынын жана парадигмасы еліміздін бәсекелік артықшылықтарын тиімді пайдалануга және ондіріс саласындагы енбек, капитал, ресурстар, технология сиякты негізгі факторлардың әлеуетін барынша ашуға негізделеді.

Жана экономикалық саясатта жузеге асуы екіталай, үзак мерзімді максат коюга болмайды.

Осы Жолдауда айтылатын міндеттін бәрі үш жылдың ішінде орындалуға тиіс. Ал аса курделі міндеттерді жузеге асыру үшін накты мерзім бекітіледі.

Енді экономиканың курылымына катастыры реформаның негізгі тұстарына токталайын.

Казіргі ен басты міндет – еліміздін мыкты онеркәсіптік негізін қалыптастыру және экономикамыз озімізді толық камтамасыз ете алатын жагдайға жету. Сондыктан ондеу саласын жедел дамытуға баса мән беруіміз кажет.

Біз ел тағдыры үшін айрықша мәні бар біркатор жобаны жузеге асыруымыз керек. Экономиканы әртараптандыру бурынғыдан да манызды міндетке айналуда.

Бул ретте металды терен ондеу, мұнай-газ және комір химиясы, ауыр машина жасау, уранды конверсиялау және байыту, автоболшектер және тынайткыштар шыгару сиякты бағыттарға айрықша назар аударған жон. Басқаша айтсак, жогары деңгейде онделген онім шыгаратын кластер күру керек.

Еліміздін туристік әлеуетін де пайдалану керек. Туризм осында серпінді жобалар катарында болуға тиіс. Оқінішке карай, осы манызды саладагы жұмыс дұрыс аткарылмай жатыр, еліміз басқа мемлекеттермен салыстырганда артта калып келеді.

Жалпы, көмінде 15 ірі жобадан тұратын накты тізім дайындалуға тиіс. Осы салада бурын

болған кателіктерді кайталауга болмайды.

Жобаларды тиімді колдау шараларын және оларды орындау мерзімдерін накты айқындау керек. Оны іске асыруға шетел инвесторларын және еліміздін бизнес оқілдерін барынша тарткан жон. Жұмысқа озіміздін шикізатты, тауарлар мен кадрларды, басқаша айтканда, барлық ішкі мүмкіндіктерімізді пайдалану кажет.

Біз жана онеркәсіп саясаты аркылы жанаша даму улгісіне кошуге тиіспіз.

Мемлекет ірі кесіпорындармен бірлесіп, ондірістін барлық сатысы оз елімізде болуын камтамасыз етуі керек. Ол ушін ондіріс саласын реттейтін және ынталандыратын турлі тәсілдерді колдану кажет. Ондеу онеркәсібі шикізатты конілге конымды багамен жеткілікті колемде алуы керек.

Сонымен бірге реттелетін сатып алу кезіндегі оз тауарларымыздың улесін арттыру және офтейк жүйесін толық іске косу кажет. Еліміздегі онім ондірушілермен жасалатын офтейк келісім-шарттардың улесін кемінде 10 пайызга жеткізу керек. Бул – жыл сайын 2 триллион тенге деген соз.

Мен былтыр колданыстагы жүйенін бітпейтін дау-дамай, жұмыстың үзак мерзім, ашық еместігі сиякты түйткілді мәселелерін шешу ушін жана мемлекеттік сатып алу жүйесін енгізууді тапсырдым. Үкімет жана зан жобасын өзірледі. Бул күжат бюджет каржысын үнемдеп әрі есеп бере отырып жұмсауга септігін тигізуі керек.

Бір жағынан жана жүйе еліміздін кесіпкерлеріне одан әрі колдау корсетілуін және ен бастысы, кордаланған мәселелердің бюджеттен каржыландыру аркылы шұғыл шешілуін камтамасыз етуге тиіс.

Сатып алу үдерісі онтайланып, қыскартылады, «бага емес, сапа» кагидатына басымдық беріледі, ягни, демпингке тиімді тоскауыл койылады және үдерістер толық автоматтандырылады. Мемлекеттік сатып алу жүйесіне алгаш рет «басынан бакайшагына дейін» жасау тәсілі енгізіледі.

Жұмыстың ашық болуын арыз-шагымдарды караудын жана тәсілін колдану және когамдық мониторинг институтын енгізу арқылы камтамасыз еткен жон.

Сонын нәтижесінде алдагы уш жылдын ішінде реттелетін сатып алу саласындағы жергілікті онімдер мен қызметтердің улесі кемінде 60 пайызга жетуге тиіс.

Казір коптеген елдер ішкі нарыкты коргау шараларын белсенді колданады. Дамыган мемлекеттердің озі протекционистік онеркәсіп саясатына кошті.

Дүниежүзілік сауда үйімінің багалауынша, біздін елдегі ішкі нарыкты коргау денгейі томен, небәрі 128 тарифтік емес шара. Сондыктан біз сауда-саттық саясатында жана әрі батыл кадам жасауымыз керек.

Мемлекет отандық онім ондірушілерді коргауга міндettі. Бул – біздін экономикамыз озгелер үшін жабық деген соз емес. Экономикамыз баска елдерге әрдайым ашық болуга тиіс. Бірак улттық бизнестін мұддесін коргау керек.

Казакстанда кен ондіру онеркәсібі жаксы дамығаны баршанызга белгілі. Осы сала улттық экономиканың осімін камтамасыз ететін сенімді табыс козі болып келеді. Болашакта да солай болуга тиіс. Коптеген металдың әлемдік нарыктагы багасы бурын-сонды болмаган денгейге жетті. Соган карамастан ірі ондіріс орындарына жакын тұратын жүрттың наразылығы күшейіп барады. Олар экология нашарлап, денсаулыққа зиян келтіріп жатканын айтып, шагымдануда. Жұмысшылардың ондірісте мертігіүі және казага үшірауы коп болып кетті. Үкімет кәсіпорындардың технологиялық және экологиялық ахуалын, денсаулық сактау жүйесін жаксарту үшін батыл шаралар кабылдауды кажет. Сондыктан ірі ондіріс кәсіпорындары 5 жыл сайын технологиялық және экологиялық аудит жасауы керек. Бул талап инфракұрылым саласындағы кәсіпорындарға да койылуға тиіс.

Геологиялық барлау ісі айрыкша назар аударуды кажет етеді. Еліміздін минералды шикізат базасын толыктыру үшін 2018 жылы тау-кен саласын басқару мәселесіне катысты жана зандар кабылданды. Бірак зан талаптары толық орындалмай жатыр.

Сонын салдарынан табиги ресурска канша бай болсак та, коптен бері ауыз толтырып айтатын геологиялық жаналық ашылган жок. Ахуалды дереу озгерту керек.

Тау-көн саласын басқару жүйесін жуық арада жангырту кажет. Коптеген елде бул саланы негізінен жеке компаниялар алға сүйрейді. Соңдықтан ірі колемде жеке инвестицияларды тарту осы саланын әлеуетін ашуга барынша комектеседі.

Ол үшін салық және реттеу шарттары озгеріске икемді болуы керек. Оз каржысына геологиялық зерттеу жүргізген инвестордың жер койнауын пайдалану кезінде басым күккүкка ие болуын камтамасыз еткен жон. Жобаларды келісуге кажетті рәсімдер мен онын мерзімін кешенді мемлекеттік сараптама жасау және толық цифрландыру тәсілін енгізу арқылы екі есе азайту керек. Казір еліміздін 1,5 миллион шаршы шакырым аумагына геологиялық және геофизикалық барлау жасалған. Үкіметтін міндепті – 2026 жылға карай онын колемін көмінде 2 миллион 200 мынга жеткізу.

«Жана заманнын мұнайына» айналған сирек және жерде сирек кездесетін металл кеніштерін игеру басты багыттын бірі болуы керек. Озінін осы саладагы әлеуетін аша алған елдер келешекте бүкіл әлемнін технологиялық даму багдарын айқындастын болады.

Біз жыл сонына дейін саланы дамытуға катысты нақты устанымызды аныктап алуға тиіспіз. Ондеу онеркәсібін колдау үшін шетелдін және еліміздін инвесторларын бастапкы үш жылда салыктан және баска да міндепті толемдерден босаткан жон. Бул – ондеу индустриясына айтарлыктай серпін беруге арналған оте манызды шара.

Тагы бір манызды мәселе – корғаныс-онеркәсіп кешенін жан-жакты ныгайту. Бул сала дамыған елдердін улттық кауіпсіздігін камтамасыз ету ісінде басты рол аткарады.

Осы орайда импортка тәуелділікті азайтуға мүмкіндік беретін, жергілікті онім үлесі жогары ондіріс кешенін куру – аса манызды міндепті.

Біздін армиямыз жогары технологиялы кару-жаракпен және әскери техникамен, сонын

ішінде бронды техникамен, ушкышсыз баскарылатын вшу аппараттарымен, казіргі заманғы атыс каруларымен жабдықталуға тиіс.

Техниканы шұғыл жондейтін ондіріс орындарынын қуатын арттырып, отандық көсіпорындарга барынша колдау корсеткен жон. Бізде оған кажетті материалдық-техникалық база, білік пен тәжірибе және мамандар бар. Тек оларға күзірлы мекемелердің тапсырысы керек.

Заманауи технология трансфертін жасау және жана ондірістер ашу жұмысын жалғастырган жон.

Арнаулы корғаныс-онеркәсіп кешенін дамыту коры арқылы оз көсіпорындарымызға тікелей каржылық колдау корсетіледі.

Алдымызда тагы бір оте манызды міндеп тұр. Біз агронеркәсіп кешенінде накты серпіліс жасауымыз керек. Ауыл шаруашылығы саласынын әлеуеті орасан зор. Бірак біз колда бар мүмкіндіктерді әлі де толық пайдаланбай отырмыз.

Казакстанның айналасында онім откізетін оте үлкен нарыктар бар. Онда сапалы азық-тұлік онімдері тапшы. Казакстанның стратегиялық максаты – Еуразия курлығындағы басты аграрлық орталықтың біріне айналу. Осы максатка кол жеткіземіз десек, ен алдымен, онімді жогары денгейде ондеуге кошуіміз кажет. Онсыз болмайды. Біз алдагы вш жыл ішінде агронеркәсіптегі онделген онім үлесін 70 пайызға жеткізуіміз керек. Бул – накты міндеп. Жұртты онім ондеуге ынталандыру керек. Ол вшін салық саясатын кайта карау кажет.

Бул салада ірі компаниялар кобірек болса, накты серпіліс жасауга болады. Біз экспортты үлгайта отырып, ішкі нарыкты да үстап туруымыз керек. Сондыктан елімізге сапалы онімді кажетті колемде тұракты үсінде алатын көсіпорындар кажет. Отандық агрофирмалардың ірі компаниялар катарына кіргені жон болар еді. Сондай-ак озара тиімді шарттарды үсініп, бул жұмыска халықаралық корпорацияларды белсенді турде тарту керек.

Ет, сұт, астық онімдерін терен ондеу және ондірістік жылышай шаруашылыктарын дамыту сиякты біз ушін болашагы зор бағыттарға басымдық берген абзал. Сонымен бірге оз еліміздегі ауыл шаруашылығы көсіпорындарының әлеуетін каперден шыгармаган жон.

Осы ретте 100-ден астам ірі сұт-тауар фермасы салынып жаткан Солтустік Казакстан облысының жетістіктері копке улгі. Шаруалардың тәжірибесі мол, жем-шоп коры да жеткілікті. Оган коса байыпты колдау шаралары колга алынган. Осының бәрі тұтаса келе тәп-тәуір нәтиже беріп отыр. Күс фабрикаларын, коконіс коймаларын, ет онімдерін шыгаратын көсіпорындар салған кезде осы тәжірибелі басшылықка алу керек.

Ауыл-аймакты дамыту ушін шагын шаруашылыктарды колдау оте манызды. «Ауыл аманаты» бағдарламасының елге кажет екені айқын корінді. Оның келесі кезеңінде женилдетілген несие берумен шектеліп калмау керек. Жеке косалкы шаруашылық иелері озара бірігуі кажет. Осыған кажетті жагдай жасалуы керек.

Машина-трактор паркінің әбден ескіріп, тозуы – курделі мәселеге айналды. Казір ауыл шаруашылығы техникасының 80 пайызы тозып тұр. Сондыктан жыл сайын оның 8-10 пайызын жанартып отыру кажет. Бул ретте еліміздегі техника ондірушілер мен шаруалардың да мұддесін ескерген абзал.

Казір жаңандық бәсеке күшейіп тұр, тауар нарығында озгеріс бар. Мұндай жагдайда онім откізу саясатына ерекше мән беруіміз керек. Жылдар бойы калыптаскан ішкі және сыртқы нарықтагы орнымызды сактап калу айрыкша манызды. Үкіметтің алдында сыртқа шыгарылатын онім нарығының ауқымын жоспарлы тұрде кенейту міндеті тұр. Казакстанның тауарларын шетелге таныту және шыгару ушін тиісті шаралар кабылдаган жон.

Казіргі ауыл шаруашылығы – жогары технологиялы сала. Мұны білесіздер. Шаруаларды жер жагдайы немесе ауа райы емес, инновациялық амал-тәсілдер табыска жеткізеді. Заманауи гылымга сүйенбесе, ауыл шаруашылығы жай тоқырауга емес, курдымга кетеді.

Агрогылымды дамыту және ен бастысы, оны ауыл шаруашылығында іс жүзінде колдану ушін шаралар кабылдау кажет. Үлттық аграрлық гылыми-білім беру орталығын зерттеу ісінің барлық сатысын камтитын агротехнология хабына айналдыру керек.

Сондай-ак шетелдін танымал агро-ғылыми орталыктарымен толыкканды ғылыми-тәжірибелік ынтымактастық орнату керек. Біз жеке ғылыми-технологиялық бастамаларды колдаймыз. Білім беру багдарламаларын ауыл шаруашылығы талаптарына бейімдейміз.

Егін шаруашылығында манызды реформа жасайтын кез келді. Егіс түрлерін кобейтуіміз керек. Сондай-ак көбірек пайда әкелетін дақылдар еккен жон. Суды коп кажет ететін егіс алкабын біртіндеп азайтып, бір гана дақыл түрін егуді шектеу кажет. Дикандарды жергілікті тұкыммен камтамасыз ету манызды. Сонымен катар жана сурыптарды шыгарып, оны осіру мәселесін шешкен жон.

Мемлекеттін бага реттеу мәселесіне шектен тыс араласуы агронеркәсіп кешенін оркендетуге айтарлықтай кедергі келтіріп отыр. Бул мәселені де шешу керек.

Азық-тұлік келісім-шарт корпорациясы ахуалды турақтандыру ісінде казіргіден де манызды рол аткаруға тиіс. Бул мекеме кажет кезде интервенция жасап, бағанын осімін тежеп отырады. Азық-тұлік корпорациясы нарықтагы жекеменшік иелерінін ауыл шаруашылығы онімдерін ондіретін, оны сактайтын және сататын толыкканды желі куруына жәрдемдесуге тиіс.

Келесі мәселе. Отken кыста еліміздін жылу электр станцияларында кайта-кайта апат болды. Бул жағдай жылдар бойы шешілмеген мәселенін бетін ашып берді. Инфракурылымның өбден тозуы халықтын тұрмыс сапасына тікелей өсер етеді. Индустріяландыру каркынын да тежейді. Яғни, инфракурылымды жангыртпасак, жана экономикалық улгіге кошу мүмкін емес.

Үкімет жана инфракурылымдық жоспарда осы саладагы барлық түйткілді ашық корсетіп, оны шешу жолдарын анықтауга тиіс.

Энергетикалық кауіпсіздік мәселесін де шешу кажет. Бул салада колдан келгенше оз ресурстарымызга арқа сүйеген абзал. Басты міндет электр энергетикасы саласына жүктеледі. Алдагы 5 жылда кемінде 14 гигаваттық жана электр куаты іске косылады.

Биыл Екібастұздагы бірінші ГРЭС-тін бірінші блогын кайта куру жұмыстары аяқталады. Бұрын ешқашан толық қуатын пайдаланып кормеген станцияның 8 блогы түгел жұмыс істейтін болады. Казір екінші ГРЭС-ті кенейту жобасы жузеге асырылып жатыр, ушінші ГРЭС-тін құрылышы басталады.

Тұптеп келгенде, Казакстан электр қуатын басқа жактан алмауга тиіс, яғни коршілес елдерге тәуелді болмауы керек. Біздін казіргі ахуалымыз мәз емес. Бул – ен алдымен, мемлекеттік қауіпсіздік мәселесі. Жалпы, кай жағынан алып карасак та, бұган мұлде жол беруге болмайды.

Әрине, жанартылатын энергетика жобаларын жузеге асыру да жалгасады. Су электр станцияларын дамыту мәселесі назардан тыс калмайды. Электр қуатымен, жылумен және сүмен қамтамасыз ету – технологиялық тұргыдан алғанда тығыз байланыскан біртұтас жүйе. Оған экономиканың аса манызды жеке саласы ретінде караган абзал. Осы салага көтүстүрмөсінде озектілігін жогалтты. Енді жана шешімдер керек.

Тариф саясатын түбөгейлі кайта карау, тариф белгілеудін жана әдістемесін енгізу және инвесторлардың қызыгуышылығын арттыру кажет. Табиғи монополия субъектілерінін бәріне 5-7 жылга дейін конілге конымды нарыктық тариф енгізген жон. Яғни, бага туракты болса, инвестицияны накты жоспарлауга мүмкіндік туады. Каржы үйымдары да кәсіпорындарға нық сеніммен несие бере алады. Сонымен катар монополистердің жауапкершілігін едәуір арттыру кажет. Бул салага цифрлық бакылау тәсілдері енгізіледі. Сол арқылы азаматтарымыз тарифтік смета және инвестициялық багдарламалар туралы акпарат алады.

Елді газбен қамтамасыз ету де – озекті мәселе. Тауарлы газдың ресурстық базасын кенейту – Үкіметтің және үлттық газ компаниясының басты міндеті. Жана газ ондеу зауыттарының құрылышын тездету және колданыстагы зауыттардың қуатын барынша пайдалану кажет.

Еліміздегі Теніз, Кашаган, Каражыганак сиякты мұнай-газ алпауыттары газды колжетімді багамен үсүнуга тиіс. Сонымен катар жана газ кеніштерін барлау және игеру үшін инвестиция тарту аса манызды.

Электр куаты, жылу және су – түрмиска аса кажетті игіліктер. Оны үнемдеп пайдалану керек. Бұл жана түрмистық мәдениетке айналуы кажет. Жалпы, бұл – үй шаруасына ғана емес, тұтас экономикага ортак талап. Казір суды онды-солды пайдалануга мүлде болмайды. Үкімет энергетикалық тиімділік саясатын түбөгейлі кайта карауга тиіс. Онда Экономикалық ынтымактастық және даму үйымының стандарттары ескерілуі керек.

Энергетиканы тиімді пайдалануга және басқа да ресурстарды үнемдеуге катысты накты нормативтік талаптарды біртіндеп енгізу кажет.

2029 жылға карай энергияны тұтынууга және энергия шығынына байланысты негізгі корсеткіштер кемінде 15 пайызга азауга тиіс.

Біз «жасыл» экономиканы дамыту мәселесімен мықтап айналысымыз керек. Болашакта бұкіл әлем таза энергетикага кошетіні созсіз. Халықаралық сарапшылардың мәліметіне сүйенсек, жалпы әлемдегі курделі каржы салымдарының уштен біріне жуығы жаңартылатын энергетика жобаларының еншісінде. Казакстанда да бұл багытта коп жұмыс аткарылды. Жана Экология кодексі және Коміртегі бейтараптығына кол жеткізудін 2060 жылға дейінгі стратегиясы кабылданды. Сондықтан да 15 пайызға жуық ости.

2027 жылға карай тагы 1,4 гигаваттық куат көздері іске косылады. Еліміздін энергетикалық тенгерімінін курылымы озгеретіні анық. Сондыктан куат ондіруден бастап оны таратуга дейінгі бұкіл энергетика саласын басқару тәсілдерін жетілдіру керек.

Сутегіден куат ондіру ісін дамыту кажет. Куат көздерін кенейту ісі энергетикалық машина жасау саласында технология трансфертін жузеге асырып, жергілікті ондірісті дамытуға, аккумулятор онеркесібін куруга негіз болады. Ен бастысы, елімізде шикізат коры жеткілікті.

Тенгерімді куат көздерін, энергияны шогырландыру жүйелерін куру үшін тын шешімдер кабылдау кажет. Коміртегі бейтараптығына кошуді парниктік газ шыгарындыларына

арналған квотаны саудалау арқылы тездетуге болады. Үкімет пен бизнес оқілдері осы багыттагы мүмкіндіктерді пайдалану мәселесімен шұгылдануы керек.

Жетекші экономикалар үшін «жасыл» каржы тарту ісінін манызы арта тусуде. Отken жеті жылда жер жүзінде «жасыл» облигацияларга 2,5 триллион доллардан астам каражат жұмсалды. ESG кагидалары аз уақыт ішінде каржы үйымдарының калыпты тәжірибесіне айналды. Осыған байланысты «Астана» халыкаралық каржы орталығы біздін аймактың «жасыл» каражат тартатын басты алдына айналуға тиіс.

Атом энергетикасын дамыту аса манызды экономикалық және саяси мәселеге айналды. Атом электр станциясын салу кажет пе, жок па деген сауалга көткесінде турлі пікір бар екенін білесіздер.

Казакстан – әлемдегі ең ірі уран ондіруші мемлекет. Ендеше оз жерімізде атом станциясын салуга әбден какымыз бар. Кейбір сарапшылар шагын ядролық станциялар салу керек деген пікір айтады. Алайда коптеген азамат пен біркатарап сарапшы ядролық станциянын куіпсіздігіне күмәнмен карайды.

Семей полигоны халкымызга каншама касірет әкелгенін ескерсек, олардың күдігін түсінуге болады. Сондыктан бул мәселе бойынша когамдық тындауларды, егжей-тегжейлі, кен аукымды талқылауларды жалгастыруымыз керек.

Біз манызды стратегиялық мәселелерге көткесінде тұпкі шешімді референдум арқылы кабылдауымыз кажет. Бул – 2019 жылы сайлау алдында менін халықка берген уәдем.

Атом электр станциясын салу немесе салмау мәселесі – еліміздің болашагына көткесінде аса манызды мәселе. Сондыктан оны жалпылттық референдум арқылы шешкен жон деп санаймын. Накты мерзімін кейін аныктаймыз.

Келесі мәселе. Су ресурсы – еліміздегі озекті мәселелердің бірі. Өсірепе, судың сапасы және онын халықка колжетімді болуы аса манызды болып тұр.

Жыл откен сайын халкымыздын саны да, экономикамыз да оседі. Бул – калыпты күбылсы. Сол себепті 2040 жылдарга карай Казакстандагы су тапшылығы 12-15 миллиард текше метрге жетуі мүмкін.

Жалпы, біз – трансшекаралық су көздеріне тәуелді елміз. Еуразия курлығындагы озендер мен каналдар – баршамызга ортақ табигат байлығы. Осы су көздері біздін халықтарымызды, экономикамызды жақындастырады. Сондыктан коршілес әрі достас елдермен бул мәселе бойынша әрдайым озара тусіністікке және келісімге келу керек.

Жан-жакты ойластырылған су саясатын жүргізу, трансшекаралық суларды пайдалану мәселелерін шешу – Үкіметтің алдында тұрган аса манызды міндеттер.

Шаруалар мен онеркәсіп оқілдеріне суга катысты сапалы сараптамалар мен болжамдар керек. Бул талдаулар әр жылы және орта мерзімді кезенде судын молшері кандай болатынын да камтуы кажет. Сондыктан бәрін алдын ала жоспарлаган жон.

Сондай-ак ішкі су ресурстарын үнемдеп пайдалану оте манызды. Суды үнемдейтін технология оте баяу енгізілуде. Суды шактап пайдалану мәдениеті де жок.

Еліміздін кейбір онірлерінде суды ен коп жұмсайтын ауыл шаруашылығы саласында онын 40 пайзы босқа ысырап болып жатыр. Су шаруашылығы нысандарынын 60 пайзы тозып тұр. Олқылықтын орнын толтыру үшін оте батыл және шұғыл шаралар кажет.

Ен алдымен, суды үнемдейтін озық технологияны енгізу ісін тездетіп, оны колдану аумагын жыл сайын 150 мын гектарга дейін кенейту керек. Коктемгі карғын суды жинау және оны егістікке жеткенше күмга сініріп жогалтып алмау мәселесі шешімін табуга тиіс. Ойткені онын бәрі – ішкі су корымыз. Ол үшін 20 жана бөген салу, кемінде 15 су коймасына курделі жондеу жүргізу және 3500 шакырымдық каналды жангыртып, цифрлық тәсілмен бакылауга алу керек. Негізгі міндет – 2027 жылға карай косымша екі текше шакырым суга кол жеткізу.

Су үнемдейтін технологияларды енгізу – аса манызды және шұғыл міндеп. Сондыктан тиімді тәсілдер үсіну кажет. Дегенмен біз дәл казіргі жағдайда жана тариф саясатынан да аттап оте алмаймыз. Әбден ескірген инфракұрылым әрен жұмыс істеп тұр. Сондыктан жана инфракұрылым салу – оте манызды міндеп, казіргі нарыктың талабы. Суды нормативтен артық жұмсагандар онын ақысын жогары тарифпен толеуі керек. Бір созбен айтсак, суды барынша үнемдеуіміз кажет. Оган коса судын «коленкелі» нарығы түбірімен жойылуға тиіс.

Халқымыз «Судын да сұрауы бар» деп бекер айтпаган. Су дегеніміз – үнемдеп пайдаланбаса, тез таусылатын шектеулі ресурс. Онсыз шаруалардың күні каран. Сол себепті бул салада зансыздықка жол берілмейді. Талапка багынбайтындар катан жазага тартылады.

Еліміз үшін судын манызы мұнай, газ немесе металдан кем емес. Су шаруашылығы жүйесін тиімді дамыту мәселесімен дербес мекеме айналысы кажет деп санаймын. Сондыктан Су ресурстары және ирригация министрлігі күрүлады. Министрліктін аясында Үлттық гидрогеология қызметі кайта жұмыс істейтін болады.

Сондай-ак еліміздің су шаруашылығын басқару жүйесіне түгел реформа жасалады. «Казсушар», «Нұра топтық су кубыры» және басқа да негізгі компанияларда озгеріс болады. Жалпы, осы саланын материалдық жағдайын жаксартып, кадр мәселесін шешу керек.

Су тапшылығынын артуы – Орталық Азия мемлекеттеріне ортак мәселе. Суды үнемдеп пайдалану энергетика немесе колік саласы сиякты аймактагы ынтымактастықтың тагы бір жана багытына айналмак. Үкіметке корші елдермен бірлесіп, бул мәселені жан-жакты пысықтауды тапсырамын.

Стратегиялық манызы бар міндettін бірі – колік-логистика саласынын әлеуетін толық пайдалану.

Казір әлемде жана экономикалық кеністік калыптасып жатыр. Қытайдан Еуропага, Ресейге, Орталық Азияга және осы аймактардан Қытайга жіберілетін тауар колемі айтарлықтай кобейеді деген болжам бар.

Казакстан солтустік пен онтустікті, батыс пен шығысты байланыстыратын жаңандық жолайрықта орналаскан. Бұл біздін елімізге зор мүмкіндік беріп отыр. Сондыктан колік-логистика саласы экономикамызды алға бастайтын басты күштін біріне айналуға тиіс.

Казір бәсеке күшейіп тұр. Осыған орай біркатор манызды мәселені шығыл шешу керек. Ен алдымен, «Достық-Мойынты», «Бакты-Аякоз», «Дарбаза-Мактаарал» багытындағы ірі теміржол жобаларын сапалы жүзеге асыру кажет. Онын катарында Алматыны айналып отетін темір жол желісі де бар.

Казакстан колік саласында Ресеймен және Қытаймен ынтымактастығын жалғастыра береді. Біздін транзиттік әлеуетімізді ныгайту ісінде Транскаспий багдары айрыкша рол аткарады. Орта мерзімдік кезенде осы дәліз аркылы тасымалданатын жүк колемі бес есе артуы мүмкін. Ол үшін Қытай, Әзербайжан, Грузия, Турция сиякты серіктес мемлекеттермен бірге күш жұмылдыруымыз кажет.

«Бакты» откелінде жана «кургак порт» салу, Актаудагы контейнер хабынын күрүлісін тездетеу және Қара теңіз аркылы отетін Орта дәліздін бойында тұрган айлак әлеуеттерін арттыру керек. Қытайдын Сиань, Грузиянын Поти калаларында оз терминалдарымыздын күрүлісі басталды. Бұл – Қытайдын «Бір белдеу, бір жол» мегажобасы біздін үлттық бастамаларымызбен тогысканынын накты корінісі.

Іргелес елдердін бәрімен, онын ішінде Ресей, Қытай, Орталық және Онтустік Азиядагы тату коршілерімізben сындарлы әрі достық карым-катынаста болсак, еліміздін колік әлеуетін тиімді пайдалана аламыз.

Бізге теніз инфракүрүлімін дамытуға арналған біртұтас жоспар керек. Онда Күркүк портына айрыкша мән берілуге тиіс. Күркүк Актау порты сиякты толыкканды логистикалық кластерге айналдыруымыз кажет.

«Солтустік-ОНтустік» халықаралық дәлізі де оте манызды. Сол аркылы Парсы шығанагына шыгуга болады. Біртіндеп бұл багыттагы теміржол жөлісінін откізу

мүмкіндігін екі есе арттыру керек. Алдымен «Болашак-Челябинск» теміржол желісінін Казакстандагы болігін жангыртуға кірісу кажет.

Халыкаралық дәліздермен тиімді байланыс орнату үшін логистика қызметін толық ұсыну манызды. Астана, Алматы, Шымкент және Актобе өуежайлары мультимодальды орталық болуга тиіс. Бул орталыктар бәсекеге кабілетті болу үшін жүктерді кабылдау және тарату қызметі сапалы аткаралуы кажет.

Жалпы, саланы дамыту үшін тариф және реттеу саясаты дұрыс жүргізілуге тиіс. Жеке инвестицияны коптеп тарту керек.

«Казакстан темір жолын» толыкканды колік-логистика компаниясы етіп кайта куру жұмысын жуық арада аяқтау кажет.

Сондай-ак автоколік жолдарының курылышы мәселесі шешімін табуга тиіс. Казір онын сапасы сын котермейді. Тиісті жұмыстар уактылы және сапалы жасалмайды. Жемкорлық белен алып тұр, бәсеке де жоктын касы. Мының бәрі – осы салада әбден тамыр жайған кемшіліктер. Сондықтан жыл сонына дейін накты шаралар кабылдау кажет. Міндеттін адаптацияның барлық критерийлерін оқындаудың күштіліктерін салынады. Бул мәселеге мен баса назар аударамын. Бакылауды күштіліктерге, жана нормативтік күжаттар кабылдау керек.

2029 жылга дейін 4 мын шакырымнан астам жолга курделі жондеу жүргізу кажет.

Жалпы алғанда, Казакстан Еуразия курлығындагы басты транзит хабы ретіндегі ролін арттыруы керек. Осылайша, уақыт оте келе колік-логистика саласындағы ірі мемлекетке айналуымыз кажет.

Колік-логистика саласын карынды дамыту – стратегиялық міндет. Үш жыл ішінде оның ішкі жалпы онімдегі үлесі кемінде 9 пайызға жетуге тиіс. Ол үшін саланы тиімді басқару оте манызды. Сондықтан Колік министрлігін кайта курган жон. Бул министрлік жол инфрақұрылымын салумен де айналысады.

Менін цифрландыру ісіне және инновацияны енгізу мәселесіне баса мән беретінімді баршаныз білесіздер.

Біздін манызды стратегиялық міндептіміз – Казакстанды IT мемлекетке айналдыру. Цифрландыру ісінде накты жетістіктеріміз де жок емес. Біз әлектронды үкіметті және финтехті дамыту индексі бойынша әлем кошбасшыларының катарында тұрмыз.

Былтырдын озінде IT саласындағы экспортымыз бес есе ости. Жыл сонына дейін бул корсеткіш 500 миллион долларга жетуі мүмкін. Әрине, мұнымен шектелмейміз.

2026 жылға карай IT кызметтерінін экспортын бір миллиард долларга жеткізу – Үкіметке жүктелетін жана міндепті. Шетелдін ірі IT компанияларымен бірлескен кәсіпорындар ашу бул іске септігін тигізері созсіз. Үкімет осы мәселені мүкият зерделеп, накты ұсыныстар енгізуі керек.

Үкімет жасанды интеллектіні дамыту ісіне баса назар аударуга тиіс. Әлемде алдагы бірнеше жылда осы салага бір триллион доллардан астам инвестиция салынады деген болжам бар. Жасанды интеллект оны дамыта білген елдердін ішкі жалпы оніміне айттарлықтай улес косуы мүмкін.

Жасанды интеллектінін мүмкіндіктерін толық пайдалансак, білім экономикасына тын серпін береміз. Жетекші халықаралық компаниялармен ынтымактастық орнату керек. Білікті мамандар даярлауымыз кажет. Кемінде уш белгілі жогары оку орны жасанды интеллект саласына кажетті кадр даярлаумен және зерттеулер жүргізумен айналысыуы керек.

Еліміз есептеу қуаттарын жаңандық тұтынушыларға сататын орынга айнала алады. Сондықтан ірі мәлімет орталықтарын салуга инвестиция тарту ушін түрлі женілдіктерді де камти отырып, барынша колайлы жағдай жасау керек. Сондай-ақ мәліметті сактау және ондеу саласында Казакстанның мұддесін ілгерілету кажет.

Цифрландыру ісінде басшылықка алынатын кагидаттарды зан жузінде бекітетін кез келді. Үкіметтен, сарапшылар кауымынан, Парламент депутаттарынан біртұтас салалық күжат өзірлеу мәселесімен айналысады сұраймын.

Мен сайлау алдындагы багдарламамда «Гылым және технологиялық саясат туралы» зан кабылдау туралы бастама котерген едім. Казір өзірленіп жаткан зан жобасында экономикамызды гылым мен инновацияга сүйене отырып дамыту логикасынын корініс табуы оте манызды.

Бизнес-инкубатор, коммерцияландыру орталығы, технопарк, кварталыру бюросы сиякты инновациялық инфрақұрылымдар күрга көтісті жеке бастамаларға соз жузінде емес, накты іспен колдау корсететін пәрменді шаралар керек. Шетелдің озық тәжірибесін пайдаланған жон.

Венчурлық кәржыландыру тәсілі инновациялық жобаларды іске косуға кажетті негізгі каражат козі болуга тиіс. Сондыктан жобаларға еліміздегі және шетелдегі инвесторлардың қызыгуышылығын арттыру ушін күкүктық және кәржылық мәселенін бәрін шешу кажет.

Келесі. Елімізді инновациялық жолмен дамыту ушін Астанада және Алматыда кажетті экожүйе калыптастыруға мән беріліп отыр. Бірак мұнымен шектелуге болмайды.

Мен аймактарға барғанда дарынды әрі ойы ушкыр, ягни креативті азаматтармен үнемі кездесемін. Біз олардың оз әлеуетін толық ашуына жагдай жасауымыз керек. Аймактагы жогары оку орындарының негізінде біртұтас инновациялық экожүйе күру кажет. Оны накты сектормен тығыз ынтымактаса отырып жузеге асырган жон. Бул жұмысты әрбір облыс орталығында жүргізу керек. Астана хабының тәжірибесін кенинен пайдаланған жон.

Экономиканы оркендетуге және халыкты жұмыспен камтуға ықпал ететін тагы бір багыт – медиа, кино, музыка, дизайн, білім беру, акппараттық технология салаларын камтитын креативті индустрия.

Казіргі заманда азаматтардың шыгармашылық өлеуетіне және зияткерлік капиталына арка сүйектін «креативті ондіріс» салалары шынайы инклузивті экономиканы дамытудың кайнар козі саналады. Бул аз десеніз, креативті экономика дарынды әрі шыгармашыл адамдарды озіне тартатын ірі калалардың дамуына ықпал етуші күшке айналуда. Казакстанда бул сала әлі дамымаган. Креативті индустріяның ішкі жалпы онімдегі үлесі бір пайызга да жетпейді, жұмыспен камту саласындағы үлесі оте томен. Дегенмен дарынымен бүкіл әлемді мойындастып жүрген отандастарымыз аз емес.

Біз елімізде креативті экономиканың жан-жакты дамуына барлық жагдайды жасауымыз керек. Сонын ішінде, зияткерлік меншікті коргайтын күкіктық тәсілдер кажет. Бул – оте манызды мәселе.

Зияткерлік меншік дегеніміз – қуран-жабдық немесе технология сиякты кәдімгі мұлік. Казір креативті индустрія орталықтары 3 ірі калада (Астана, Алматы, Шымкент) шоғырланған, онірлер назардан тыс қалып отыр. Бул ахуалды тузеу кажет. Дарынды азаматтарды озіне тартатын орындар, ягни креативті индустрія орталықтары барлық облыс орталығында болуга тиіс. Онда креативті адамдардың оз онімін коммерцияландыруына комек корсетілуі керек.

Креативті индустрія субъектілері ондіріс ерекшелігіне байланысты кәсіпкерлікті колдау багдарламаларына толық катыса алмайды, каржылай комек те ала алмайды. Оларға колдау корсетуге арналған шаралардың жеке топтамасын өзірлеу кажет деп санаймын.

Енді орта кәсіпкерлікті дамыту мәселесіне токталғым келеді. Сондың жылдары кабылданған шаралардың арқасында шагын және ірі бизнес тұрақты дами бастады. Алайда орта кәсіпкерліктін даму карқыны әлі де бәсен. Жана экономикалық үлгіге кошу үшін оны «колмен котеруге» тұра келеді.

Ен алдымен, орта бизнестін дамуын тежеп тұрган кедергілерді жою кажет. Орта кәсіпкерліктін басым болігі әбден дамыған кезде болшектеніп кетеді. Ойткені оларға шагын бизнес дengейінде калған әлдекайда «колайлы». Үкімет шагын бизнесті озара бірігіп, ірі кәсіп иелері болуга ынталандыру үшін занга озгерістер енгізуі керек.

Еліміздін нарығында белсенді жұмыс істеп жаткан табысты орта кәсіпорындар коп емес.

Оларга колдау корсету кажет. Мундай кәсіпорындардың әркайсысына катысты накты жоспар өзірлеу керек. Сол арқылы олардың ондіріс кабілетін арттырып, онім колемін екі-үш есе кобейту кажет.

«Бизнестін жол картасы» және «Карапайым заттар экономикасы» багдарламаларын біріктірген жон. Оны шагын және орта кәсіпкерлікті колдайтын кешенді багдарламага айналдыру керек.

Мемлекеттік колдау шараларын ондірістін технологиялық курделілігіне және бизнестін накты түріне карай жіктеу манызды. Онын операциялық тиімділігі жогары болуы да оте манызды. Сондыктан «Бәйтерек» холдингінін курылымын озгертіп, оны кен аукымда цифрландырган жон.

Экспортты улгайтуға айрыкша мән беру керек. Онын әдіс-тәсілдері болғанымен, жүйелі устаным жок. Осы орайда, KazakhExport компаниясы экспортты дамытатын толыкканды институтка айналады. Компанияга осы міндettі аткаруға кажетті күзыret берілуге тиіс. Бұдан болек, «Отбасы банктін» қызметін кайта карау керек. Басты назарды облыс орталықтарына емес, аудандарға, монокалаларға және ауылдарға аударған жон.

Бәсекелестік дамымаса, бизнес те оркен демейді. Бул – айдан анық. Казір негізгі салалардың көбінде бірнеше ірі кәсіпорын басымдықка ие болып отыр. Бул жағдай нарыктагы шынайы ахуалды корсете алмайды.

Бәсекелестікті коргау және дамыту агенттігі Үкіметпен бірлесіп, негізгі нарыктарды демонополизациялау үшін шаралар кабылдауга тиіс.

Біз сауда-саттықты оркениетті жолмен жүргізу үшін тауар биржаларының жұмыс істеуіне колайлы жағдай жасадық. Алайда реттеу жұмысының тиімділігі томен болғандықтан, біреулердің ырқынан шыкпайтын тауар биржалары пайда болды. Олар бәсекелестікті жоятын, импорттың және онімсіз делдалдықтың пайdasы үшін сатып алу рәсімдерін айналып отетін орындарға айналды. Реттеу талаптарын күшейтіп, айтылған кемшіліктерден туғел арылу кажет.

Сонымен бірге сауда-саттыкка катысты озық тәсілдердін еліміздін онім ондірушілеріне толық колжетімді болуын камтамасыз ету манызды.

Үлттық сауда жүйесімен гана түйікталып калуга болмайды. Бизнеспен бірлесіп, мыкты аймактық тауар-шикізат биржасын куру мәселесін пысықтау кажет.

Тагы бір манызды мәселе бар. Казір монополияга карсы органнын зансыздықтарды жою үшін шұғыл шараптар кабылдайтын мүмкіндігі жок. Монополияга катысты істердін уштеге екісінде тергеу басталмай жатып, сотка шагым туседі. Ал соттагы дау-дамай жылдарға созылуы мүмкін. Сонын кесірінен күзырлы мекеменін жұмысы токтап калады. Сондықтан Үкімет Парламентке тиісті заннамалық түзетулер енгізуі керек.

Келесі манызды мәселе – мемлекеттің экономикага ықпалын азайту. Казір жекеменшікке зансыз откен және шетелге шыгарылған бірқатар активтер мемлекетке кайтарылуда. Біз ашық әрі бәсекеге кабілетті экономика курып жатырыз. Сондықтан кайтарылған активтің бәрін ашық турде және мемлекет үшін тиімді шартпен нарыкка шыгару керек.

Жалпы, жекешелендіру және халыктық IPO жұмыстарын барынша тездету кажет. Басты максат – активтерді басқару ісінін ашыктығын және тиімділігін барынша арттыру. «Самурык-Казына» корынын бейінді емес активтерінін бәрі жеке меншікке және халыктық IPO-га отуі керек.

Үкімет бул жұмысты 2024 жылдан бастап колға алады. Келесі жылы «Air Astana» компаниясы халыктық IPO-га шыгарылады. «QazaqGaz» кәсіпорны да осы жұмыска дайындалуы керек. Ірі компаниялардагы мемлекет активтері саудага шыгуга тиіс.

Тагы бір манызды мәселе – кәсіпкерліктің бүгінгі ахуалы. Билік пен бизнестін арасында сындарлы диалог болуы кажет. Казіргі отпелі кезенде мемлекеттік органдардың кемшілікке жол беретіні, кейде асыра сілтейтіні жасырын емес. Сондықтан экономикалық сипаттагы кейбір зан бузу әрекеттерін қылмыс санатынан алып тастау жұмысын жалгастыру кажет. Бул жерде соз кәсіпкерлерге және олардың экономикалық теріс әрекетке катысты істер туралы болып отыр. Салық саласында зан бузгандарды қылмыстық жауапкершілікке тартуга негіз болатын шекті аныктайтын әділ механизм енгізу кажет.

Күкік коргау органдарынын көсіпкерлерді кудалауын біржола токтату керек. Мұндай әрекеттерге тыйым салынған. Бірак, соган карамастан, әлі де жалгасып жатканын білемін. Осында мәліметтер кейде әдейі таратылып жатады, тіпті, олар жалган болуы да мүмкін. Калай десек те, бул – назардан тыс калдыруға болмайтын мәселе.

Көсіпкерлікке колдау корсету, саланы реттейміз деген желеумен жасалатын қысымды азайту және бәсекелестікті дамыту мәселелерін мүкият талқылау кажет. Сондыктан мен жуық арада еліміздін бизнес оқілдерімен арнайы кездесу откіземін.

Келесі мәселе. Біз макроэкономикалық саясатты кайта карап, жаңартуымыз керек. Мен жана гана экономика салаларындағы реформалардын негізгі бағыттарын айқындаپ бердім. Онын бәрін табысты жүзеге асырудын басты шарты – макроэкономикалық тұрақтылық. Бул – аксиома. Каржы, салық-бюджет және акша-несие саясатын үйлестіру керек.

Инвестициянын жетіспеуі экономиканын осімін тежеп тұрган басты мәселе болып тұр. Инвестициянын тапшылығы болашакта токырауга әкеп соктырады.

Былтыр негізгі капиталга салынған каражат ішкі жалпы онімге шакканда небәрі 15 пайыз болды. Бұган негізінен еліміздегі банктердін экономиканы дамытуға белсенді атсалыспауы себеп болып отыр. Мұндай ахуал Үкіметті тікелей каржыландырумен, кепілдік және субсидия берумен айналысуга мәжбурлайді. Бул тәсіл тиімсіз, коп каражатты талап етеді әрі нарықтық экономика кагидаларына кайшы келеді.

Сонымен бірге накты секторга берілетін кредит азайып жатканда банктер тұтыну несиесімен әуестеніп кетті. Осы жағдай каржы жүйесіне тонетін сын-катерлердін кобеюіне және азаматтардың шектен тыс карызга батуына әкеп соктырды.

Менін 2019 жылы 500 мын азаматтын кепілсіз несиесін кешіру туралы шешімім және жақында кабылданған жеке тұлғалардын банкроттығы туралы зан мәселені біршама реттеді. Бірак ахуалды біржола түзеу ушін жанадан жүйелі шаралар кабылдау кажет. Сонымен катар азаматтардың каржы сауатын арттыру оте манызды.

Бул ретте «Amanat» партиясынын «Карызсыз когам» жобасын ерекше атап оту кажет. Сонын аркасында еліміздің 8 аймагында 20 мыннан астам адам каржылық сауатын арттыруды. Олардын копшілігі – 10 және одан да көп несие алған адамдар. Бул жоба аз уақытта озінін тиімділігін корсетті. Үкіметке «Amanat» партиясымен бірлесіп, онын ауқымын кенейтуді тапсырамын. «Карызсыз когам» жобасынын игілігін бүкіл еліміз коруі кажет.

Корпоративті салага берілетін несиенін жеткіліксіздік мәселесін шешу керек. Экономикага акша керек. Былтыр банктердің таза пайдасы бір жарым триллион тенгеге жуыктады. Ал осы жылдын бірінші жартысында – бір триллион тенгеден асып кетті. Банктер тиімді жұмыс істегеннін аркасында емес, негізінен Ұлттық банк инфляциямен күресу үшін базалық молшерлемені жогары денгейде үстап турғандықтан, осындай мол пайдаға кенелді.

Үкімет пен Парламенттің бул пайданы мемлекет мұддесін ескере отырып, негұрлым әділ болу мүмкіндігін карастырганы жон. Каржы үйымдарынын салық салынбайтын мемлекеттік қынды қағаздарды сатып алушан түсken орасан зор табысына катысты да сұраптар бар. Мұнда кисын да, мемлекеттік үстаным да жок. Үкімет ешбір ақылга сыймайтын осы мәселені аныктап жатыр. Соган сәйкес зандарга түзетулер әзірленіп, Мәжіліске енгізіледі. Депутаттардың оны мұкият карауын сұраймын.

Сонымен бірге банктерді корпоративті несие беру ісіне белсене катысуга, ягни кәсіпкерлерді колдауга ынталандыру керек. Банк қызметтінін басқа түрлеріне караганда бизнеске несие беру ісі банктерге пруденциалды және фискалды реттеу түргысынан анағұрлым тиімді болуы керек. Мұнын онай еместігін, күрделі мәселе екенін түсінемін. Үкіметке және каржы саласын реттейтін мекемелерге бір жылдын ішінде осы манызды мәселеге катысты оздерінін кесімді байламын айтуды тапсырамын.

Банктердің «козгалыссыз жаткан» 2,3 триллион тенгелік активтерін экономикалық айналымга косу үшін накты шаралар кабылдау кажет. Бул ретте осы активтерді іеленуге ниет таныткан бизнес оқілдерінін оны алып, экономикага кайтаруына мүмкіндік беретін ашық цифрлы платформа куруды тапсырамын.

«Ұзак мерзімге арналған каражат» накты секторга барынша колжетімді болу үшін бірлескен және синдикатталған несие беру тәсілін көнінен колдану керек. Сондай-ақ онеркәсіп оқілдері мен кәсіпкерлер несиенін бәрін жұтып коймауы кажет. Олар

экономикамызды іс жүзінде әртараптандыруды камтамасыз ететін сапалы жобалар ұсынуга тиіс. Коммерциялық банктердің кызыгушылығын арттыру ушін олар стратегиялық жобаларды каржыландырган кезде даму институттарының кепілдігін беру мүмкіндігін қарастыру кажет.

Банк саласындағы тагы бір озекті мәселе – барлығы бірнеше банктін колында шогырланған. Казір Казакстанда 21 банк бар. Бірақ корпоративті секторга несие берумен, ягни экономикалық жобаларды каржыландырумен бірнеше ірі банк кана айналысады. Сондыктан осы саладагы бәсекені арттыру ушін елімізге шетелден сөнімді уш банкті тарткан жон.

Жалпы, накты секторга берілетін несие колемінін жыл сайын 20 пайыз және одан да жогары деңгейде осуін камтамасыз ету – манызды міндет.

Экономиканы каржыландыру коздері жайлы соз болғанда Үлттық кордың каражатын пайдалану кажеттігі туралы жиі айтылады. Сарапшылар Кордың жинактау және дамыту ролінін аракатынасы жонінде дауласып жатады. Әрине, каржыны жинактап, сактау негізі міндет болуга тиіс. Үлттық кордың каражаты күтпеген сын-кательерге тап болған жағдайда каржы тұрақтылығын камтамасыз етуге едөуір кепілдік береді.

Дегенмен Кордагы каражаттын белгілі бір болігін Казакстанның болашагын айқындастырып стратегиялық жобаларды каржыландыру ушін пайдалануга болады. Тіпті, казірден бастап соган жұмсау керек.

Үлттық кор әлден-ак біркатор ірі жобаны каржыландырылып жатыр. Алайда сол жобаларды іріктеу ісінде жүйелілік жетіспейді. Сондыктан Үлттық кордың әрбір тенгесі айттарлықтай пайда әкелуі ушін барлық ұсыныска жан-жакты сараптама жасалуын камтамасыз ету кажет.

Капиталды кайтару туралы зан аясында курылып жаткан кор «узак мерзімге арналған каражаттын» тагы бір козі бола алады. Тускен каржының бәрі елдік мәселелерді шешу ушін барынша тиімді және ашық жұмсалуга тиіс.

Тагы бір манызды мәселе – кор нарыгын дамыту. Казір Казакстанда екі кор биржасы бар. Олар жұмыс барысында кобіне бірін-бірі кайталайды, тіпті озара бәсекеге туспін жатады. Еліміздің жағынан оның арттыру үшін бул тым артық. Ішкі нарықтың колемін және тартымдылығын арттыру үшін осы биржалардың әлеуетін біріктіріп, бір жерден баскару мәселесін карастыру кажет.

Толем жүйелерінін тұрақтылығын сактау да оте озекті мәселенін бірі болып отыр. Былтыр Үлттық банк үлттық толем жүйесінін бірінші болігі – жылдам толемдер жүйесін іске кости. Казіргі танда бул жүйе пилоттық режимде жұмыс істеп жатыр. Үлттық банкке 2024 жылы Үлттық толем жүйесін толық енгізу жұмысын аяқтауды тапсырамын.

Енді тагы бір аса манызды мәселеге, ягни бюджет саясатына токталайык. Мен былтыр «бюджетті баскарудан» «нәтижені баскару» тәсіліне кошу арқылы бюджет жүйесін реформалауды тапсырдым. Бул мәселе жана кодекс кабылданған сон шешімін табады. Бюджет үдерісінін ашықтығы, оған катысушылардың жауапкершілігі мен дербестігі арта тусаді.

Сонымен бірге бюджет саясатының тиімділігін арттыру үшін әрдайым жана мүмкіндіктер мен тәсілдерді пайдалану кажет. Сондыктан Үкіметке бірнеше министрлік пен аймактар үшін пилоттық режимде толық болшектенген бюджет жобасын енгізу ді тапсырамын.

Келесі. Аймактарга катысты саясатта манызды реформалар жүргізілді. Сонын нәтижесінде әкімдерді тікелей сайлау тәсілі енгізіліп, әкімшілік реформа колға алынды. Бул ретте бюджетаралық катынастарды түбөгейлі озгерту де оте озекті мәселе. Жана экономикалық улгіге кошкенде аймактардың бюджет мәселесіндегі дербестігін арттыру керек.

Корпоративтік табыс салығынан және баска толем түрлерінен түсетін кірістін бір болігін онірлерге беру он нәтиже корсетті.

Былтыр аймактар табысынын осімі 30 пайыздан асты. Сондыктан реформанын келесі кезеңінде осы норманы озге де салықтарга, онын ішінде косымша күн салығына да катысты колдану кажет. Мұндагы міндет – бюджеттің екінші денгейіне кем дегенде екі триллион тенге косымша каражат беру.

Кезен-кезеңімен жүргізілген фискалды орталықсыздандыру жұмысынын нәтижесінде жергілікті бюджет кірісінін курылымындағы республикалық бюджеттен болінетін трансферттін улесі орта есептен 25 пайызга дейін томендеуге тиіс (казір бул корсеткіш 50 пайызга жуық).

Сонымен катар аудан әкімдеріне жергілікті бюджетті басқару құқығын берген жон деп санаймын. Бул, ен алдымен, сол жердегі мәселелерді жедел шешу үшін кажет.

Будан болек, жергілікті бюджетке жиналатын салыкка катысты женілдіктерді анықтау құқығын аймактардың озіне беру мәселесін карастыру керек. Бул шара бизнестін дамуына үлкен серпіліс әкелмек. Ұсынылып отырган бастама оте манызды. Келешекте аймактардың табысты дамуына айрықша ықпал етеді. Сол себепті барлық әкім бюджетаралық катынастардың жана улгісіне кошу кезінде онын біртұтас мемлекетімізге тигізетін пайдасы және тиімділігі туралы ойлауы керек.

Тагы бір манызды мәселе бар. Мен будан бурын экономиканын түрлі секторындағы салык молшерлемесін сарапау туралы айткан едім. Бул шара салық жүктемесін ондірістін курделілігіне карай болуді камтамасыз етеді.

Кәсіпкерлер косымша күн салығын кайтару рәсімінін курделі екені жонінде орынды мәселе котеріп, шагымданып жүр. Бул жайт еліміздегі инвестициялық ахуалга көрі әсерін тигізеді. Үкімет коптен бері түйіні таркамай келе жаткан осы мәселені штүпшіл шешуге тиіс. Сондай-ак салық женілдіктерін беру тәртібін реттеу кажет. Олар экономикалық ынталандыру шараларынын нысаналы тәсілі болуы керек. Жиналмаган салық – салынбай калған ауруханалар, мектептер мен жолдар деген соз. Салық женілдігін сын козбен зерделеп, онын колемін кем дегенде 20 пайызга қыскарту кажет. Калған женілдіктер жекелеген жобалар мен тұлғаларга байланбай, накты ереже бойынша берілуі керек.

Салыктық әкімшілендіру мәселесіне келсек, фискалды органдар мен салық толеушілердің карым-катынасын қызмет корсету улгісіне кошірген жон. Басты максат жазалау емес, ескертү болуга тиіс.

Салыктық бакылау ісін толық цифрландырып, есептілік формаларын 30 пайызга қыскарту кажет. Салыктың және бюджетке толенетін баска да міндettі толемдердін санын кемінде 20 пайызга азайту керек. Айтарлыктай түсім әкеleмейтін толемдерді толыгымен алып тастап, калғандарын біріктіруге болады.

Болшек салыкты енгізу мәселесі кажетті бастама болғанына козіміз жетті. Осыны ескере отырып, Үкімет оны колдану аясын екі есе кенейтеді. Сондай-ак үдемелі салык салуды енгізу жұмысын жеделдеткен жон.

Салык саясатын кайта карап, озгерту ушін Үкімет пен Парламент батыл әрі жан-жакты ойластырылған шешімдер кабылдауы керек.

Тагы бір мәселені атап оту кажет. Азаматтардың мұддесі мен сұранысы – Казакстанның экономикалық даму стратегиясының озегі. Яғни, адамның кажеттілігі өрдайым басты назарда болады. Сол ушін біз шикізатка тәуелді болудан біртіндеп арылуымыз кажет. Бул жұмыс табанды турде жүргізілуге тиіс.

Елімізде жыл сайын 400 мыннан астам бала дүниеге келеді. Жыл сонына дейін халкымыздың саны 20 миллионга жетеді. Омір сұру үзактығы да артып келе жатыр. Былтыр бул корсеткіш 74 жастан асты.

Казакстан – әлемдегі ен жас мемлекеттін бірі. Азаматтарымыздың орташа жасы – 32 жас. Тұрғындардың уштен бірі – жастар.

Үкіметтің міндеті – казіргі демографиялық ахуалды еліміздін бәсекеге кабілеттін арттыруға пайдалану.

Адал азамат және тұгырлы тұлға болудын негізі бала кезден калыптасады. Сондыктан біз жас үрпактың каяіпсіз әрі алансыз омір сүруін камтамасыз етуге тиіспіз.

Мен Мемлекет басшысы ретінде кәмелетке толмагандарга жасалған зорлық-зомбылықтың кез келген түріне катысты жазаны күшетуді талап етемін.

Жол, гимарат, киім-кешек, азық-тұлік, ягни барлығы балалар үшін қауіпсіз болуы керек. Сондай-ак оскелен үрпактың психикалық саулығы – оте манызды мәселе.

Білім беру мекемелеріндегі психологиялық колдау қызметін институционалды турде күшету кажет. Бірынгай сенім телефонын үйымдастырган жон. Зорлық-зомбылыкка және қысымга, ягни буллингке тап болғандарга комек корсетуге арналған багдарлама әзірлеу керек.

Сапалы орта білім алу – әрбір баланың мызғымас күкігі. Мұндағы ен түйінді соз – «сапа». Сондыктан білім сапасын жаксарту және мұгалімдердің біліктілігін арттыру ауадай кажет.

Бәріне бірдей білім беру үшін интернет жылдамдығы жогары және білім берудің цифрлы ресурстары тегін әрі колжетімді болуы шарт. Білім беру жүйесі енбек нарығының сұранысына карай озгеріп отыруы керек.

Үлттық экономиканың біркатарап саласында кадр тапшылығы катты сезілуде. Әсіресе, техникалық және жұмысшы мамандар жетіспейді. Сондыктан осы салаларга катысты білім берумен мықтап айналысқан жон.

Оку орындары түлектерге жұмыс бере алатын мекемелермен узак мерзімге арналған әріптестік орнатуы кажет. Экономиканың басымдықтарына, аймактың және саланың ерекшеліктеріне байланысты тиімді каржыландыру тәсілдері керек.

Еліміздегі демографиялық осім білімге деген сұранысты арттырады. Мемлекеттің білім саласына катысты жұмысында туастық, ягни жүйе жок. Тіпті, озара байланыс жок деуге болады. Сондыктан бес жастан асқан балаларға арналған «Келешек» атты бірынгай ерікті жинактау жүйесін енгізууді тапсырамын.

Бул багдарламада мемлекет тарарапынан усынылатын бастапкы білім беру капиталы, жыл сайынғы мемлекеттік сыйакы және инвестициялық табыс карастырылуға тиіс. Осы жинақ пен «Үлттық кор – балаларга» жобасының каражаты косылғанда жас үрпактын сапалы білім алуына мүмкіндік туады.

Казір енбек нарығында аукымды озгерістер болып жатыр. Онда цифрлы экономиканын ролі арта түспек. Платформалық жұмыспен камту жүйесіне қызыгушылық артып келеді. Осы секторда казірдің озінде жарты миллионнан астам адам жұмыс істейді. Алайда олардың енбек күккітари толық коргалмаган. Сондыктан осы санаттагы азаматтардың енбек күккітариның коргаудын накты тәсілдерін өзірлеп, платформалық жұмыспен камту мәселесін түгел реттеу кажет.

Ондірістік жаракат алушын жиілеуі оте откір мәселе болып отыр. Үкімет 2030 жылға дейінгі каяіпсіз енбек тұжырымдамасын осы жылдың сонына дейін кабылдауга тиіс. Бул күжат жұмыс орнындағы көсіби сын-кательдердің алдың алуға және жоюға багытталуы керек.

Менін тапсырмаммен Үкімет зиянды енбек жагдайында үзак уақыт жұмыс істеп жүрген адамдарды әлеуметтік колдау тетіктерін өзірледі. Бул бурыннан талқыланып жүрген мәселе болатын, енді шешімі табылды. Онын мынадай олшемдері бар. Жұмысшылардың осы саланы дамытуға сінірген енбегі және денсаулығына зиян келгені ескеріле отырып, оларға зейнет жасына толғанға дейін, атап айтканда, 55 жастан бастап арнаулы әлеуметтік толем толенеді. Парламенттен Үкіметтің усыныстарын жедел карауды сұраймын. Азаматтар осы мәселе шешімін табады деп күтіп отыр.

Келесі. Біз бұган дейін уәде бергеніміздей, Үкімет ен томенгі жалакы молшерін біртіндеп осіре береді.

Азаматтардың табысын арттыру үшін 2024 жылдың 1 кантарынан бастап ен томенгі жалакы молшерін 85 мын тенгеге котеруді тапсырамын. Осылайша, біз енбекакынын ен томенгі молшерін үш жыл ішінде екі есе көбейттік. Бул шара 1 миллион 800 мын адамнын, онын ішінде бюджет саласында енбек ететін 350 мын азаматтың әл-аукатын арттыруға септігін тигізеді.

Жалпы, енбек нарыгын жан-жакты дамыту үшін Үкімет кыска мерзімде 2030 жылға дейінгі кешенді жоспарды бекітуі керек.

Жана экономикалық саясаттың кагидалары мен басымдықтарын накты айқындаумен катар, алдагы реформаларды сапалы әрі толық жузеге асыру оте манызды. Оның табысты болуы мемлекеттік қызметшілердің біліктілігіне, жауапкершілігіне және саяси ерік-жігеріне тікелей байланысты.

Реформалардың іске асырылуына негізінен аткарушы билік жауап береді. Сондыктан, ен алдымен, оның озін озгерту кажет. Осы саладагы реформаның басты бағыттары мынадай.

Біріншіден, накты салаларга катысты шешімдерді әзірлеу және орындау міндепті, сондай-ак тұпкі нәтиже үшін жауапкершілік толығымен министрлерге жүктеледі. Ойткені олар озінін бүйрығымен жедел шешім кабылданап отыруға тиіс. Бул – әкімдерге де катысты мәселе.

Екіншіден, экономикалық саясаттың іске асырылуына Үкімет толығымен жауап береді. Бюрократияга және созбүйдага салынбай, Президент Әкімшілігіне жалтактамай, экономиканы дербес баскарудың барлық әдіс-тәсілдерін колында ұстауга тиіс.

Үшіншіден, Президент Әкімшілігі басты «саяси штаб» ретінде мемлекетті әлеуметтік-экономикалық дамытудың стратегиялық бағыттарына, ішкі және сыртқы саясат, корганыс және кауіпсіздік, күккүк және кадр саясаты мәселелеріне барлық күш-жігерін жұмылдырады.

Мемлекеттік аппаратты бюрократиядан арылту жолындағы жүйелі жұмыс жалгаса береді. Мемлекеттік жоспарлау жүйесін түбөгейлі озгерту кажет. Бізге онын мейлінше шагын және колайлы болғаны манызды. Сондай-ак тапсырмалардың орындалуын бакылау және багалау жұмысын да кайта карауымыз керек. Бул – жүртшылықтың сұранысы. Басқаша айтканда, казір когамда жана әдіс-тәсілдерге, жана идеяларга, жана кадрларға деген сұраныс аса жоғары. Сондыктан саяси мемлекеттік қызметшілердің

резерві курылады, сонын аркасында «косымша кадрлар тобы» калыптасады.

Казір кадр тапшылығы озекті мәселе болып тұрған кезде мұндай кадам оте манызды. Жоғары лауазымға ие болғысы келетіндер коп, бірақ олардың біліктілігі тиісті талапқа сай келмейді. Демек, кадр мәселесін міндетті түрде колга алуымыз керек, сапалы мамандар тәрбиелеу кажет. Бул ретте саяси партиялардың кадрлық әлеуетін де пайдаланган жон.

Аймактагы аткарушы биліктін шешім кабылдау ісіне азаматтардың тікелей катысу мүмкіндігін біртінде арттыру да манызды. Ауыл, кент және ауылдық округ әкімдерін тұргындар оздері сайлай бастаганына екі жылдан асты. Содан бері ауылдық деңгейдегі әкімдердін торттен вші сайланды. Енді аудан және облыстық деңгейдегі кала әкімдерін сайлап кореміз.

Кадірлі отандастар!

Еліміздін экономикасын дамытуға катысты бұгін айтылған жоба-жоспардың бәрі накты зерттеліп, есептеліп жасалды.

Бұкіл экономикалық жүйені шнгыл түрде түбөгейлі кайта карап, озгерту арқылы елімізді оркендетеміз, халықтың әл-аукатын арттырамыз.

Реформаның басты мақсаты – экономикамыздың туракты осімін 6-7 пайызға жеткізу және 2029 жылға карай улттық экономиканын колемін 2 есеге үлгайту, ягни 450 миллиард долларға жеткізу. Әрине, бул – ауқымды әрі курделі міндет. Бірақ біз еліміздін байлығын, табысын азаматтарымыздын арасында әділ болуіміз кажет.

Бір созбен айтканда, экономикалық осімнін игілігін әрбір азаматымыз коруі керек. Бул –

принципті мәселе.

Еліміздін болашагы баянды болсын десек, бул стратегиялық міндепті калайда орындауга тиіспіз.

Мен еліміздін даму багдары туралы пайымдарымды үнемі айтып журмін. Соны тагы да кайталагым келеді.

Біз болашакта кандай ел болатынымызды накты білеміз.

Бәріне бірдей мүмкіндік беретін оркениетті ел – Әділетті Казакстанды қурамыз. Зан және тәртіп, озара тусіністік, тілектестік пен жауапкершілік бәрінен биік тұратын тиімді мемлекет боламыз. Когамдық тәртіпті бұзатын кез келген арандатушылық әрекетке катан тоскауыл кою кажет. Окінішке карай, қызық коргау мекемелері және аймак басшылары осы жұмысты дұрыс аткармай отыр. Баска созбен айтканда, зан үстемдігін камтамасыз етпейді. Сонын салдарынан когамымызда үдайы келенсіз окигалар болып жатады.

Мысалы, даладагы, кошедегі вандализм, кейбір азаматтарымыздың тәртіпсіздігі, мәдениетсіздігі, неше түрлі турмыстық жанжалдар еліміздін халықаралық аренадагыabyroйына нұксан келтіретін болды.

Тагы да айтамын: біздін негізгі максатымыз – занды катан сактау, когамдық тәртіпті камтамасыз ету.

Біз мәдениетті, білімді, гылымды дамыту арқылы казіргі ашық өлемнін бір болшегі болуга үмтүлуымыз керек. Алдымызға койган биік максатка жету онай болмайды. Бірак бұкіл ел болып кіріссек, бул – колдан келетін шаруа. Халық, бизнес және билік окілдері бар күш-жігерін жұмылдыруы керек. Сонда гана мемлекетіміздін казіргі даму улгісін түбегейлі озгерте аламыз, кедергінін бәрін женеміз.

Жалпы, әлемдегі ахуалдың курделі екенін коріп отырсыздар. Барша адамзат түрлі сый-катермен бетпе-бет келуде. Коптеген ел табиги апatty, әлектр куаты мен азық-тұлік тапшылығын бастан откеруде. Мамандардың айтуынша, биылғы шілде әлем тарихындағы ең ыстық ай болды. Коптеген елде инфляция оршіп, қымбатшылық болып жатыр. Мемлекеттер арасында түрлі текетірес, карулы қактығыс белен алды. Босқындардың саны 110 миллионнан асты. Минын бәрі Казакстанга да салкынын тигізеді. Бірак біз жаңандық дұрбелен дәүірінде оз багдарымыздан адаспаймыз.

Әрине, даму жолымыз әрдайым теп-тегіс, данғыл болмайды. Ешкім де сырттан келіп, Казакстанды коркейтіп жібермейді. Ол ушін еліміздің әрбір азаматы заман талабына сай болуга тиіс. Жалпы, халқымыз осындағы дагдарыс кезінде біртұтас болуы керек. Баска жол жок.

Әділетті Казакстанның курамыз десек, саяси-экономикалық реформа жасау жеткіліксіз. Ен бастысы, когамдық сана, азаматтардың ниеті озгеруі керек. Онсыз басқа жұмыстың бәрі бекер. Мен бұл туралы Үлттық курылтайдың екінші отырысында накты айттым.

Үлттың жана сапасын калыптастыру еліміз ушін айрыкша манызды. Әрбір азаматымыз, әсіреле, жастар ен жаксы касиеттерді бойына сініруі кажет. Онын бәрі бірігіп, біртұтас когамдық касиетке айналады.

Әркім отанышыл, білімпаз, енбеккор, тәртіпті, адал, әділ, үнемшіл әрі жанашыр болса, алынбайтын асу жок. Абайдың «Толық адам» ілімінен бастау алатын «Адал азамат» тұжырымдамасының түпкі мәні – осы.

Тагы да кайталаймын: Әділетті Казакстан және Адал азамат үгымдары егіз күндылық ретінде әрдайым катар жүргүре тиіс. Шын мәнінде, адалдық жок жерде ешқашан әділдік болмайды.

Әрбір адам ісі мен созі бір жерден шыгатын Адал азамат болса, әділдік орнайды.

Казакстан – біздін жалғыз гана Отанымыз. Онын іргесі берік, керегесі кен, торт

кубыласы түгел болуы – оз колымызыда. Бабалардан мирас болған улан-гайыр жерді коргау, оны оркендету – біздін перзенттік парызымыз.

Мен еліміздің әрбір азаматын осы касиетті парызга адаптация болуга шакырамын.

Берекелі бірлігізді сактап, табанды енбек етсек, Отанымызды коркейтіп, үрпакка дамыған мемлекет ретінде табыстасақ, бабалар аманатына адалдық деген – осы!